

Illustration utan representation?

Skalfigurernas demografi i perspektivbilder

Emma Hammarström

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land
Sveriges lantbruksuniversitet Uppsala
Landskapsarkitektprogrammet 2013

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

EX0529 Projekt i landskapsarkitektur, 15 hp på landskapsarkitektprogrammet, *Uppsala*

Nivå: Grundnivå G2E

© Emma Hammarström, 2013

Titel: Illustration utan representation? Skalfigurernas demografi i perspektivbilder

Engelsk titel: Illustration without Representation? The scale figures' demography in perspective images

Nyckelord: illustration, landskapsarkitektur, perspektivbild, skalfigur, staffage

Handledare: Ylva Dahlman, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land

Omslagsbild: Veterinär- och husdjurscentrum, Uppsala , publiceras med vänligt tillstånd från Nyréns Arkitektkontor.

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Perspektivbilden är ett av de mest effektiva sätten att kommunicera en idé på, inte minst i mötet mellan arkitekt och allmänhet. I den här uppsatsen granskas fyrtio olika perspektivbilder skapade av Sveriges största arkitektgruppers landskapsavdelningar. I centrum för granskningen står skalkfigurerna, de människor som befolkar illustrationerna. Dessa värdebärande figurer sänder ut signaler till betraktaren som vi som blivande landskapsarkitekter kanske inte alltid är medvetna om. Genom sammanställning av ett statistiskt underlag som sedan jämförs med hur Sveriges demografi faktiskt ser ut, kan ett antal frågor besvaras: Representeras Sveriges faktiska befolkningssammansättning i någon mån av samlingen skalkfigurer i bilden? Om så inte är fallet, vem är representerad och vem är det inte? Syftet med uppsatsen är att ta reda på huruvida skalkfigurerna i perspektivbilder representerar norm eller verklighet, liksom att problematisera kring hur fotografiska avbildningar av verkliga personer används i dessa bilder.

Abstract

The perspective image is one of the most effective means to communicate an idea, especially in meeting between architect and the general public. In this paper, forty different perspective images created by Sweden's largest architectural groups' landscape departments are reviewed. The focus of the audit are on the scale figures, the people who populate the illustrations. These value-bearing characters send out signals to the beholder that we, as future landscape architects, may not always be aware of. By compiling a statistical basis, which is then compared with Sweden's actual demography, a number of questions can be answered: Is Sweden's factual population structure to any extent represented by the collection of scale figures in the picture? If not, who is represented and who is not? The purpose of this paper is to find out whether the scale figures in perspective images represent norm or reality, as well as to problematize on the way that photographic images of actual people are used in said images.

Inledning

Landskapsarkitekter arbetar ofta med att försöka visualisera miljöer som ännu inte existerar. Ett av de viktigaste hjälpmedel som de har för att dela med sig av sina visioner är därför illustrationen. För att kunna förmå en betraktare att föreställa sig och leva sig in i en tänkt rumslighet så är perspektivbilden mycket effektiv. Idag används den flitigt för att illustrera olika föreställda miljöer, eftersom inte alla har förmågan att läsa och förstå tekniska ritningar, planer och sektioner. Perspektivbilden spelar därför en viktig roll i mötet mellan arkitekt och allmänhet.

I detta arbete ligger fokus på de skalfigurer som förekommer i dessa bilder. Jag har noterat hur de har gått från att agera staffage, alltså figurer i arkitektonisk bildframställning som avser att skapa liv i bilden, till att bli alltmer framträdande i perspektiven.

Många kontor använder urklippta foton av faktiska personer som skalfigurer för att ytterligare förstärka känslan hos betraktaren att den plats som visas på bilden är verklig.

Vilka är då dessa människor som dyker upp i bilderna och vad representerar de? Kan det stämma att Sveriges demografi, eller befolkningssammansättning, är sådan som den visas i bilderna? Om inte, hur kommer det sig att just denna bild av en tänkt verklighet målas upp?

Min utgångspunkt är en kritisk hållning till hur vi representerar i bild och jag tycker det är mycket intressant att fundera över vilka som *inte* finns representerade i dessa bilder. Visar man upp samkönade par, rullstolsburna personer eller kvinnor i niqab? Jag fick mig en rejäl tankeställare när jag själv och mina kurskamrater satt och skapade perspektivbilder till ett projekt. Vinkeln ur vilken platsen skulle upplevas valdes med stor omsorg, liksom väder och årstid. Sedan gick många av oss vidare till att heltoreflekterat *befolka* bilden med lättillgängliga, redan urklippta figurer, omedvetna om vilka signaler och budskap som det skapade perspektivet därmed sände ut.

Kunskapen om hur vi bäst ska bygga för att möta krav på tillgänglighet för människor med olika funktionshinder har över tid ökat inom arkitektkåren. Även förståelsen för människors olika krav och önskemål beroende på kulturell bakgrund, kön eller ålder. Detta till trots anar jag en likriktning som jag vill undersöka som rör den framtid som perspektivbilderna målar upp.

Det är hög tid att vi som blivande landskapsarkitekter börjar problematisera kring de bilder vi producerar. Vilket ansvar har vi som producenter och vilket ansvar har en tänkt beställare? Kan det vara möjligt att skapa säljande bilder med en mer rättvis representation? För att inte själva hamna i en situation där vi reproducerar normativitetsskapande bilder av hur våra offentliga rum ska se ut måste vi se på våra alster genom normkritiska glasögon.

Föresatsen är att lyfta fram och problematisera de perspektivbilder som landskapsarkitekter använder för att kommunicera en gestaltningsidé till en mottagare. Uppsatsen är en empirisk undersökning som avser att ta reda på och ge insikt i hur människorna i dessa bilder ser ut i relation till de människor vi har omkring oss i det verkliga livet. Detta åstadkoms genom att låta en grupp informanter granska ett antal bilder, varefter deras tolkning undersöks och ställs mot en faktisk demografi.

Begreppspreciseringar

Norm och *normkritik* är ord jag använder i min uppsats. Enligt NE, Nationalencyklopedin, betyder *norm* "rättesnöre" eller "regel" och är "det "normala" eller godtagna beteendet i t.ex. en social grupp; konvention, praxis". Ett normsystem talar om hur man förväntas agera för att vara "normal" enligt exempelvis rättsliga-, moraliska eller sociala normer. Normer fungerar som ett medel för att se till att det tillstånd som värderas högt av en viss samhällsgrupp som bejakar sagda normer, uppnås. På så sätt är de tydligt förbundna med sociala värden (Nationalencyklopedin (NE), 2012).

Med *normkritik* avser jag inte att kritisera alla normer. Det finns normer som är av godo. Sedan finns det normer som är begränsande. Jag vill synliggöra dessa begränsande normer och de bakomliggande maktstrukturerna.

Begreppet *perspektiv* begränsas i min uppsats till att endast betyda den typen av avbildning som skapats för att åstadkomma en djupverkan.

Samma sak gäller *illustration* som här endast betyder bilder.

Representation betyder enligt NE (2012) "åskådliggörande framställning eller exempel [...] något som står för något annat." Med representation menar jag både yttre representationer och inre, alltså mentala representationer. NE (2012) definierar det som att "[E]n yttre representation är t.ex. en karta som står för ett område eller ett ord som representerar en betydelse (jfr begrepp). Inre representationer är t.ex. föreställningar och minnen." Av denna anledning kan en representation på inget sätt vara neutral (Treib, 2008, s. xviii).

Frodeparken, Uppsala. Perspektivet visar en viss bredd avseende ålder på skulpturerna. Bilden används med vänligt tillstånd från Tema Landskapsarkitekter.

Bakgrund

Endast fåtalet röster kritiserar och problematiserar kring representationer i illustrationer. En av dessa personer är Marc Treib (2008) som i förordet till antologin *Representing Landscape Architecture* berör just representation och

datorgenererade perspektivbilder. Han beskriver hur vi lever i en era av ”ny teknologi, nya media, nya ekonomier, nya livsstilar, nya politiska och kulturella gränser”. Hela tiden hörs en efterfrågan inom designyrken efter nya former och nya sätt att tänka kring dem och kommunicera dem (Treib, 2008, s. xviii).

Treib (2008, s. xix) noterar hur mjukvaruprogram som Photoshop och liknande har givit designers en enorm möjlighet att skapa realistiska alster med stor precision. Han menar att dock att detta ofta sker på bekostnad av själva idén eftersom detaljrikedomen lätt kan förvirra en betraktare. Programmen gör det, enligt Treib (2008, s. xix), mycket lätt att generera en uppsjö av illustrationer istället för en handfull bilder som på ett bättre sätt kan förmedla själva kärnan i designidén på ett mer överskådligt sätt. Treib (2008, s. xix) hävdar vidare att alltför mycket bildmaterial produceras primärt för att det är möjligt. I massproduktionen försvinner de tänkta kvaliteterna och upplevelserna, liksom mottagarens förmåga att dechiffrera informationen (Treib, 2008, s. xix). Istället efterfrågar Treib (2008, s. xix) en representation som är kopplad till en tanke, snarare än skapandet av rena specialeffekter som fångar ögat, utan att nödvändigtvis engagera hjärnan.

Representation, genusteori och etnicitet behandlas inom en rad olika forskningsfält, såsom filosofi, psykologi, sociologi, litteraturvetenskap, genusvetenskap samt medie- och kommunikationsvetenskap. Inom landskapsarkitektur behandlas genusfrågor huvudsakligen i samband med trygghetsfrågor. Kvinnor och kvinnors rädsla på offentliga platser i staden diskuteras frekvent.

Genom ett normkritiskt förhållningssätt kan normer och föreställningar problematiseras, synliggöras och därmed förändras. Det är, enligt Bondestam (2012), ett arbetssätt och ett perspektiv som används för att förebygga ojämställdhet. Normkritiken har sitt ursprung i bland annat queerteori, intersektionalitet och heteronormativitet (Bondestam, 2012). Enligt NE (2013) innebär heteronormativitet att heterosexualitet är det givna, normala och förväntade i samhället. Här förklaras även begreppet queerteori som olika teoretiska aspekter för att analysera sexualitet som identitet, relationer, strukturer samt historiskt betingade värderingar (NE, 2012). Vidare beskrivs intersektionalitet som ett samhällsvetenskapligt begrepp som önskar synliggöra särskilda situationer av förtryck som skapas i skärningspunkter för maktrelationer baserade på klass, kön och ras. (NE, 2012). Normkritiken är också tydligt knuten till diskrimineringslagen (Bondestam, 2012). Denna lag (2008:567) [...] ska motverka diskriminering på grund av sju olika diskrimineringsgrunder; kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning samt ålder” (Regeringskansliet, 2009). Inom normkritiken problematiseras även ytterligare två diskrimineringsgrunder som inte tas upp av diskrimineringslagen, nämligen tvåsamhet och klass (Bondestam, 2012).

Det mediekritiska nätverket Allt är Möjligt (2012) beskriver hur svårt det kan vara att formulera kritik av bilder. Ett möjligt sätt att analysera kan vara att ställa sig själv ett antal frågor för att kunna avkoda olika mediers budskap och göra en enkel bildanalys. Frågorna de föreslår rör exempelvis hur kvinnor respektive män står eller sitter, liksom hur många barn eller gamla som finns representerade i bild (Allt är Möjligt, 2012).

Harris & Hays (2008, s. 29) beskriver hur mänskliga figurer historiskt sett spelat en viktig roll i konstnärers avbilder av landskap. Ofta placerades de ut

enligt artistiska konventioner och agerade staffage för att leda betraktarens blick mot något specifikt genom att stå vända mot denna viktiga detalj (Harris & Hays, 2008, s. 29). För att illustrera exempelvis en damm full med fisk tecknade eller målade man gärna figurer som var sysselsatta med att fiska. Utan dessa personer, menar Harris & Hays (2008, s. 29) skulle det vara svårt att identifiera dammen som just en fiskdamm, vilket under en viss tid var en statussymbol.

Forslund (2011) beskriver hur viktiga skalfigurer i form av människor är att ha med i en bild. Dels för att hjälpa till att få en betraktare att sätta sig in i bilden och för att kunna placera sig själv på platsen. Dels för att ange storleksförhållanden och skala. De hjälper till att skapa en känsla för hur rummet är beskaffat och kan också skapa rörelse in- och ut ur bilden.

När jag studerade olika samtida datorgenererade perspektivbilder upptäckte jag att skalfigurer i form av enfärgade silhuetter förekommer i relativt stor utsträckning. Både som komplement till fotograferade skalfigurer och som ett alternativt sätt att illustrera människor. Huruvida detta är en övergående trend eller en ihållande tendens som strävar mot en mindre figurativ avbildning av människor i bilden vill jag inte spekulera i.

Granskningen av perspektivbilder som görs inom ramarna för uppsatsen kan sägas landa någonstans i gränslandet mellan landskapsarkitektur och mediekritik. Syftet med själva bilderna är att illustrera landskap men för att tolka och avkoda upplevelsen av bilderna krävs mediekritiska verktyg.

Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är lyfta fram och problematisera de bilder som vi blivande landskapsarkitekter och yrkesverksamma dito producerar för att visualisera våra gestaltningsidéer.

Min hypotes är att vi i arbetet med att efterlikna en verklighet tar till de verktyg som är mest lättillgängliga. Är detta fallet, representeras endast ett mycket begränsat urval människor som med stor sannolikhet inte är representativt för hur befolkningssammansättningen på den aktuella platsen ser ut. Kan det därmed vara så att vi, i samma ögonblick som vi skapar en attraktiv bild av en föreställd framtid, förstärker de normativa och positiva egenskaperna hos de personer vi låter befolka bilden? Eftersom landskapsarkitekter arbetar med att ta fram bilder av något som ännu inte finns, skapas en slags fantasivärld. Vilka bjuds in i den världen? Utan att närmare undersöka frågan vill jag också diskutera huruvida landskapsarkitekter, medvetet eller omedvetet, är en del av samhällets begränsande normskapande genom sitt skapande av perspektivbilder. Jag vill vidare undersöka hur dessa perspektiv förhåller sig till verkligheten i Sverige idag och skapa ny kunskap om ämnet.

Min frågeställning lyder således: Representerar skalfigurerna i perspektiven norm eller verklighet?

Avgränsning

Uppsatsen avgränsas till att behandla datorgenererade perspektivbilder som innehåller fotograferade personer som agerar skalfigurer i utemiljö. De bilder som studerats är skapade av svenska landskapsarkitektkontor för beställare eller tävlingar inom Sveriges gränser.

Urvalet av kontor baserar sig på den branschöversikt som Svenska Teknik & Designföretagen har tagit fram över de 50 största arkitektgrupperna i landet 2010. Av dessa har jag valt att titta på de tio största arkitektgrupperna i Sverige (Svenska Teknik & Designföretagen, 2010) som erbjuder landskapsarkitektjänster och som på sina respektive hemsidor har bilder som finns tillgängliga för närmare granskning.

Det statistiska underlag som resultatet kan härledas från är dels resultatet från mitt undersökning, dels hämtat från Statistiska Centralbyrån och RFSL.

För att erhålla en hanterbar mängd data har vissa arbetsmetoder valts bort. Exempelvis har inga kvalitativa metoder som samtal eller intervjuer genomförts. Bara att sätta sig in i intervjueteknik är ett arbete i sig. Samtal har också uteslutits till förmån för skriftlig kommunikation där mottagaren inte på samma sätt påverkas av andra deltagare eller av mig. Fokus har istället legat på att ta fram statistiska data, vilket också utgör huvuddelen av min uppsats.

Kandidatuppsatsen omfattar femton högskolepoäng, vilket motsvarar tio veckors arbete.

Radhus i Barkåkra. Bilden visar tre generationer glada svenskar där andelen barn och äldre är stort. Bilden används med vänligt tillstånd från Temagruppen Sverige AB.

Metod

För att kunna besvara min fråga och för att bäst möta syftet med uppsatsen använde jag mig av olika metoder som skiljde sig åt avseende insamlingen av materialet och hanteringen av detsamma. De huvudsakliga aktiviteterna blev att samla in och skapa ny statistik, samt att göra en jämförande studie av materialet. Jag arbetade också med att finna ett lämpligt urval av perspektivbilder och hitta litteratur som berörde ämnet.

Arbetet har i stora delar varit en ren statistikuppgift. Denna arbetsmetod valdes för att kunna jämföra resultatet av den empiriska undersökningen med den

sammanställda statistiken från SCB och RFSL. Statistik var också lämplig metod för den empiriska studiens sammanställning där resultatet utgörs av medelvärdet av olika personers upplevelser. I och med detta får vi ett resultat som fjärrmar sig från individuell tolkning.

Insamling av statistik

Den statistik jag behövde samla in för att kunna göra jämförelser var delvis lättillgänglig och tydlig och gav goda grunder för mig att stå på inför arbetet med en jämförande studie. Jag samlade in statistik från Statistiska Centralbyrån, SCB, avseende demografisk sammansättning och levnadsvillkor i Sverige per den 31 december 2011 (SCB 2012). Den typ av statistik som jag i huvudsak riktade in mig mot rörde etnicitet, familjekonstellationer, funktionshinder och åldersspridning hos Sveriges befolkning idag.

En delmängd av den statistik jag var intresserad av handlade om samkönade pars familjer eller regnbågsfamiljer, det vill säga ett spektra av olika familjekonstellationer. Någon sådan data existerar dock inte. Jag har därför utgått från RFSL (Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter (RFSL), 2012) som uppskattar att mellan fem och tio procent av Sveriges befolkning lever homosexuellt eller har homosexuella känslor som undertrycks på grund av det sociala trycket. Siffrorna baseras på forskningsresultat från andra länder där studier gjorts. Eftersom det finns fördomar mot bi- och homosexuella personer går det inte att göra en statistiskt säker undersökning. Människor tenderar att inte svara lika ärligt på frågan som på andra frågor.

Litteratur

Kärnan i uppsatsen består huvudsakligen av sammanställd data av empiriska studier samt inhämtad statistik. Utöver detta ville jag hitta litteratur som beskrev bakgrunden till mitt ämne och därmed gav den teoretiska förankringen. Jag hoppades även kunna hitta några röster som diskuterat samma typer av frågeställningar som jag själv ämnade göra för att använda som bollplank.

Mitt huvudsakliga verktyg för litteraturinsamling var via internetkataloger såsom Libris och Uppsatser.se samt via sökmotorn Google.com. Sökorden jag använde var exempelvis perspektivbild, skulptur, staffage, landskapsarkitektur, normkritik, bildanalys, arkitektur, silhuett/siluett och kritik, även översatta till engelska. Orden kombinerades på olika sätt samt varierades i singularis och pluralis för att erhålla ett ökat antal träffar. Jag använde mig även av referenslistorna från den funna litteraturen för att gå vidare i sökandet.

Samma media och sökord som nämnts ovan användes för att försöka ta reda på om någon tidigare gjort ett liknande arbete som det jag företagit mig, alltså ett självständigt arbete såsom kandidat- eller examensarbetet.

För definitioner av begrepp använde jag Nationalencyklopedin som stöd.

Litteratursökningen pågick tills det att jag åter stötte på resultat jag tidigare erhållit. Jag tyckte att jag funnit vad som verkade vara ämnesrelaterade artiklar, böcker och uppsatser. Det visade sig dock efter första genomläsningen att det endast var små fragment som jag ansåg vara relevanta och användbara för mitt

uppsatsskrivande. Uppsatsen är dock inte i huvudsak baserad på litteraturstudier så de funna källorna har fått utnyttjas maximalt.

Hanteringen av litteraturen innebar en del arbete med översättning för att kunna passa in texten i sammanhanget.

Sammanställning av perspektivbilder

För att kunna sätta ihop en samling bilder som på något sätt kan sägas vara representativa för hur det svenska genomsnittet ser ut idag, fick jag noga bearbeta urvalet. Ett viktigt kriterium var att bilderna jag valde skulle finnas tillgängliga för allmänheten. Av denna anledning fick jag ytterligare begränsa det urval som jag tidigare beskrivit under avgränsning. Ytterligare kontor, utöver de som inte erbjuder landskapsarkitektjänster uteslöts, eftersom bilderna som fanns att tillgå var så lågupplösta att de inte kunde granskas på det sätt som den jämförande studien krävde. Sex kontor är därför representerade med sammanlagt 40 perspektivbilder från 18 olika projekt. Jag valde att begränsa antalet till ett maximum av tolv bilder per kontor samt högst fem perspektivbilder per projekt. Detta för att få ett överskådligt antal bilder men med en viss variation. Flest var bilderna, elva till antalet, som visade bostadsområden, följt av torg, centra, fritids- och rekreationsanläggningar samt utbildning och offentlig service som alla illustrerades i fem bilder vardera. Fyra av de utvalda bilderna illustrerade miljön kring boende för äldre. Fyra parker fanns också representerade och slutligen ett gaturum.

Bostäder i Majelden, Linköping. Illustrationen visar en kvinna och ett barn som ungefär hälften av informanterna ansåg vara i sällskap av varandra. Bilden används med vänligt tillstånd från Nyréns Arkitektkontor.

Frågeformulering för empirisk studie

Det var i arbetet med att skapa ny statistik som jag verkligen fick försöka fråga mig själv vilka de viktiga frågorna var.

Jag ville att urvalet perspektivbilder jag tagit fram skulle granskas av ett antal personer, alltså en grupp informanter. För att mitt arbete skulle ha någon relevans

ansåg jag att det krävdes att arbetet skulle vara reproducerbart och att en rad andra individer skulle ge liknande svar på de frågor jag arbetat ställt. Jag försökte därför formulera frågorna på ett sådant sätt att informanternas svar på dessa frågor skulle kunna vara genomsnittliga för en större urvalsgrupp.

Då målet var att få fram ett statistiskt underlag så genomfördes en empirisk studie med hjälp av kvantitativ metod där data samlades in via en enkät.

I formuleringen av frågorna som informanterna skulle besvara utgick jag från de sju lagstadgade diskrimineringsgrunderna. Som tillägg till dessa valde jag också att titta på ytterligare diskrimineringsgrunder som berörde familjekonstellationer, tvåsamhet och vem som ser ut att ha hand om barnen. Klass är en annan, icke lagstadgad, diskrimineringsgrund som jag dock valt att utesluta eftersom jag ansåg att det skulle vara svårt för informanterna att bilda sig en uppfattning om detta utifrån perspektivbilderna. I arbetet med formuleringen av ett par av frågorna fick jag stöd av Malin Ah-King, forskare vid Centrum för genusvetenskap vid Uppsala Universitet.

I frågeformuleringen förekommer både *uppfatta* och *uppleva*. Dessa begrepp är att tolka som jämförbara med varandra och användes parallellt för att ge viss variation i frågeställningarna. För att beskriva de skulpturer som tillskrivits ett visst kön användes begreppet *köna* som definierats av RFSL (2012).

Frågorna lyder som följer:

Dessa tre frågor bör tillsammans innefatta alla figurer du kan se i bild, oavsett om de är suddiga, långt bort eller väldigt schematiskt avbildade i exempelvis formen av en enkel silhuett:

Vad får du för uppfattning om personernas könstillhörighet på bilden? Hur många uppfattar du som kvinnor? Som män?

Hur många personer i bilden upplever du som så otydliga att du inte kan göra dig en uppfattning om personens ålder, kön eller etnicitet?

Hur många personer i bilden uppfattar du som en silhuett, alltså en enfärgad figur?

Ålder:

Vad får du för uppfattning om personernas ålder på bilden? Hur många är barn/ungdomar? Hur många är äldre?

Etnicitet:

Vad får du för uppfattning om personernas etnicitet på den här bilden? Hur många uppfattar du som svenska? Av annan etnicitet?

Funktionshinder:

Hur många personer i bilden uppfattar du ha ett funktionshinder av något slag? Ser du någon med käpp, rollator, blindhund eller rullstol?

Dessa tre frågor handlar om parbildningar och familjekonstellationer:

Hur många ensamma vuxna som är i sällskap av barn tycker du dig se på bilden? Hur många av de vuxna är män? Hur många är kvinnor?

Hur många familjer upplever du finns i bilden? Hur många kärnfamiljer (mamma, pappa och barn)? Hur många regnbågsfamiljer (mamma, mamma och barn eller pappa, pappa och barn)?

Hur många par uppfattar du på bilden? Hur många olikkönade, kvinna+man? Hur många samkönade man+man, kvinna+kvinna?

Granskning av perspektivbilder

Perspektivbilderna granskades av en panel bestående av åtta personer, inklusive mig själv. Av dessa åtta informanter var det en persons resultat som inte kunde användas på grund av alltför bristfälliga svar.

För att få tag i deltagare använde jag mig av ett socialt medium för att annonsera och fick så småningom kontakt med ett antal villiga personer. Dessa informanter var personer ur min nära och mer ytliga bekantskapskrets som kunde tänka sig att ställa upp på att lägga cirka två timmars arbete på att granska bilderna. Ungefär hälften av de som initialt tackat ja, genomförde också granskningen.

De faktiska deltagarna var mellan cirka 25-40 år och drygt hälften av dem hade minst en utlandsfödd förälder. Samtliga deltagare hade vitt skilda yrken, med undantag för mig och ytterligare en informant som studerade till landskapsarkitekt.

Samtliga informanter fick samma information skickad till sig per e-post där jag kort beskrev uppsatsens syfte och vad informantens uppgift var. Bifogat fanns en lista med länkar till de bilder som skulle granskas samt ett kalkylblad innehållande frågorna där svaren skulle tecknas ned, sparas och returneras till mig. Genom att ge samtliga informanter samma instruktioner skriftligt kunde jag undvika att genom mitt eget kroppsspråk, ordval eller liknande styra informanterna i någon specifik riktning. Av samma anledning träffades vi inte heller i grupp. Informanterna fick istället sitta hemma själva och i lugn och ro gå igenom bilderna och svara på frågorna.

Naturum Kosterhavet. Illustrationen visar turister som nästan uteslutande uppfattats som svenska samt ett antal olikkönade par, varav ett upplevts vara äldre. Bilden används med vänligt tillstånd från White Arkitekter.

Jämförande studie

Den sammanställda datan från informanternas enkätsvar ställdes mot Statistiska Centralbyråns och RFSLs statistik. Detta för att kunna dra några viktiga slutsatser kring hur bildernas demografi förhåller sig till den faktiska demografi vi har i Sverige idag.

Resultat

I detta stycke redovisas resultaten som erhållits från den empiriska studien, alltså informanternas granskning av perspektivbilderna samt resultaten från statistikinsamlingen. Slutligen redovisas resultatet av en jämförande studie där de två tidigare redovisade resultaten ställs mot varandra.

Resultat av empirisk studie

Nedan redovisas sammanställningen av den data jag samlade in från informanterna som studerat de utvalda perspektivbilderna. De tre första frågorna skulle tillsammans innefatta alla figurer som kunde ses i bild. Detta oavsett om de var suddiga, långt bort eller mycket schematiskt avbildade i exempelvis formen av en enkel silhuett. Fråga fyra handlade om upplevd åldersfördelning och den femte frågan om upplevd etnicitet. Sjätte frågan berörde funktionshinder och de tre nästföljande och sista frågorna handlade om parbildningar och familjekonstellationer.

1. Vad får du för uppfattning om personernas könstillhörighet på bilden? Hur många uppfattar du som kvinnor? Som män?			
	Kvinnor	Män	Identifierade och könade personer, totalt
Antal	1534	1353	2887
Andel av det totala antalet könade skalkfigurer	53,13%	46,87%	

2. Hur många personer i bilden upplever du som så otydliga att du inte kan göra dig en uppfattning om personens ålder, kön eller etnicitet?		3. Hur många personer i bilden uppfattar du som en silhuett, alltså en enfärgad figur?	
	Oidentifierbara personer	Enfärgad silhuett	Oidentifierbara personer och silhuetter, totalt
Antal	1587	300	1887
Andel oidentifierbara personer respektive silhuetter av totalt antal skalkfigurer (4774 personer)	33,24%	6,28 %	Totalt antal skalkfigurer, identifierade och oidentifierbara
			4774

4. Vad får du för uppfattning om personernas ålder på bilden? Hur många är barn/ungdomar? Hur många är äldre?		
	0-17 år	65- år
Antal	656	269
Andel av det totala antalet identifierade skulpturer (2887 personer)	22,72%	9,32%

5. Vad får du för uppfattning om personernas etnicitet på den här bilden? Hur många uppfattar du som svenska? Av annan etnicitet?			
	Uppfattas som svenska	Uppfattas ha annan etnicitet	Personer som tillskrivits en etnicitet, totalt
Antal	2012	210	2222
Andel av det totala antalet skulpturer där etnicitet angivits (2222 personer)	90,55%	9,45%	

6. Hur många personer i bilden uppfattar du ha ett funktionshinder av något slag? Ser du någon med käpp, rollator, blindhund eller rullstol?	
	Uppfattas ha funktionshinder
Antal	32
Andel av det totala antalet identifierade skulpturer (2887 personer)	1,11%

7. Hur många ensamstående vuxna som är i sällskap av barn tycker du dig se på bilden? Hur många av de vuxna är män? Hur många är kvinnor?			
	Ensamstående män i sällskap av barn	Ensamstående kvinnor i sällskap av barn	Antal personer som uppfattas vara ensamstående vuxna i sällskap av barn, totalsumma
Antal	36	95	131
Andel av totalt antal ensamstående vuxna med barn	27,48%	72,52%	

8. Hur många familjer upplever du finns i bilden? Hur många s.k. kärnfamiljer? Hur många s.k. regnbågsfamiljer?			
	Kärnfamilj	Regnbågsfamilj	Upplevda familjer, totalsumma
Antal	43	7	50
Andel av totalt antal upplevda familjer	86,00%	14,00%	

9. Hur många par uppfattar du på bilden? Hur många olikkönade, kvinna+man? Hur många samkönade man+man, kvinna+kvinna?			
	Olikkönade par utan barn	Samkönade par utan barn	Uppfattade par, totalsumma
Antal	144	18	162
Andel av totalt antal uppfattade par	88,89%	14,00%	11,11%

Sammanställning av statistik från SCB

Folkmängden i Sverige uppgick den 31 oktober 2012 till 9 546 217 personer (SCB, 2012).

Enligt SCB:s siffror från 2011 bor det idag cirka 1 427 000 människor i Sverige som är födda i ett annat land. Av dem är endast 655 000 utländska medborgare. I SCB:s definition av utländsk bakgrund ingår ”utrikes födda och inrikes födda med två utrikes födda föräldrar”. Andelen med utländsk bakgrund anges vara 19,60%, det vill säga att 80,40% av befolkningen inte räknas ha utländsk bakgrund (SCB, 2012).

I SCB:s statistik för 2011 anges vidare att 20,20% av Sveriges befolkning är mellan 0-17 år gamla och 18,80% är 65 år och uppåt. Män utgör 49,85% och kvinnor 50,15% enligt samma statistiska underlag (SCB, 2012).

Ungefär 7,7% av Sveriges befolkning hade enligt SCB (2012) 2010-2011 rörelsehinder, varav 4,7% har svårt rörelsehinder. Med rörelsehinder menas att inte kan ta en kortare promenad, stiga på bussen eller springa en kortare sträcka. Svårt rörelsehinder är som ovan med tillägget att hjälpmedel som rullstol, käpp eller liknande behövs (SCB, 2012). Enligt samma statistiska tabell från 2010-2011 har 3,8% nedsatt syn, vilket innebär problem att se och urskilja vanlig text i en dagstidning även med hjälp av glasögon, linser eller liknande (SCB, 2012).

Resultat av jämförande studie

I enligt med hur Sveriges demografi ser ut idag borde mer än dubbelt så många personer som uppfattas vara av annan etnicitet än svensk finnas representerade i bild. Tre fjärdedelar av de könade och identifierade personerna i bild har också tillskrivits någon etnicitet.

Vidare så skulle vi behöva mer än dubblera antalet personer över 65 år för att detta ska överensstämma med verkligheten.

Det är det är nästan sju gånger fler personer som har ett funktionshinder i Sverige än vad informanterna anger att de sett i bild. Det enda hjälpmedel som finns representerat är en rollator.

Mindre än en tiondel av alla skalfigurer som finns med i bild har angivits vara silhuetter. En tredjedel har uppfattats som oidentifierbara. Resterande figurer är definierade som kvinnor eller män och med en liten marginal övervägande kvinnor.

När det kommer till ensamma vuxna i sällskap av barn uppfattas den huvudsakliga delen av de vuxna, ungefär tre fjärdedelar, vara kvinnor. Informanterna har angivit att de uppmärksammat ungefär tre gånger så många par som familjer i perspektivbilderna. Samkönade par och regnbågsfamiljer har en viss överrepresentation enligt tidigare angivna siffror från RFSL.

Diskussion

I följande stycke diskuterar jag resultatet och metoden, samt reflekterar kring min arbetsprocess och de tankar som väckts under arbetets gång.

Resultatdiskussion

Det framgår av resultatet att demografin i perspektivbilderna inte är densamma som i verkligheten i Sverige idag. De mest anmärkningsvärda avvikelserna rör funktionshinder, etnicitet och åldersfördelning. Bilderna sammanlagt visar mycket få äldre människor. Detta är intressant eftersom fyra av bilderna faktiskt illustrerar utemiljöer riktade mot äldre. Avsaknaden av representation av personer som uppfattas vara 65 år eller äldre är därför påtaglig. Minst lika påtaglig är underrepresentationen av personer som uppfattas ha utländsk bakgrund. Minst representerade är personer som uppfattas ha funktionshinder. Den enda förekommande skalfiguren var en äldre kvinna med rollator som återkom i ett par av bilderna. Huvudbonader eller klädsel som visar på religionstillhörighet förekommer överhuvudtaget inte i någon av perspektivbilderna.

Resultatet betyder inte att alla illustrationer som görs med syftet att illustrera landskap med digitala medier är likadana. Min jämförande studie pekar endast mot att det finns en tendens. Underlaget baseras trots allt endast på sju personers tolkning av ett antal bilder. Däremot signalerar resultatet att vi borde vara mera vaksamma på *hur* vi representerar och *vem* vi representerar i perspektivbilderna.

De personer som förekommer mest frekvent och som utgör normen, är de som uppfattas som svenska, från myndighetsålder till medelålder. Demografin i perspektivbilderna förstärker alltså snarare en redan vedertagen norm än vad de representerar en verklig situation. Detta är dock inte sant inte i alla avseenden. Barn och ungdomar ges större plats i perspektiven än jag förväntat mig. Likaså regnbågsfamiljer och samkönade par. Ser man till de enskilda perspektivbilderna så finns det även ett par illustrationer som avviker från mönstret, i huvudsak gällande etnisk mångfald.

Det är med största sannolikhet inte ett medvetet drag av illustratören att göra normskapande bilder där inte alla kan känna igen sig. Det handlar troligtvis om faktorer som tid och hur tillgängliga bilddatabaser ser ut och är säkert också resultatet av en omedveten handling.

För att återgå till bakgrunden i uppsatsen kan jag inte göra annat än att hålla med Treib om att alltför mycket bildmaterial enbart produceras för att det är *möjligt*. Flera av bilderna hade med säkerhet inte producerats om det inte hade gått så snabbt att göra dem. Mjukvara för bildbehandling skapar utan tvekan fantastiska möjligheter samtidigt som fotorealism är lite av ett gissel. En grov datorgenererad skiss kan ges en finish som gör att den tolkas som en färdig bild och att de personer som avbildas kan förväntas vara de tilltänkta brukarna.

Metoddiskussion

Valet av metod var inte helt självklart, men ju mer jag funderade kring ämnet, desto klarare blev det för mig att jag blev tvungen att försöka undvika personlig tolkning. Lösningen blev att sätta samman en grupp av informanter som inte bär samma "glasögon" som jag.

Den huvudsakliga felkällan jag kan identifiera är gruppens storlek och sammansättning. Åldersspridningen är inte riktigt tillfredsställande, liksom det modesta antalet deltagare. Att använda sig av en enkät med frågor som exempelvis berör samkönade par kanske också uppmuntrar till att titta extra efter just samkönade par. Å andra sidan hade alternativet att ställa helt öppna frågor

såsom: ”vad ser du på bilden?” kanske alls inte givit svar på de frågor som jag var ute efter att undersöka.

Att ta fram statistik är ett mödosamt arbete som i slutänden ger ett konkret resultat. Det är lätt att ljuga med statistik. I synnerhet om olika informanternas svar ligger så långt ifrån varandra att medelvärde av de sammanlagda svaren inte säger något om de olika individernas tolkning av en perspektivbild. I arbetet med att sammanställa statistiken fann jag dock att panelens svar var förvånansvärt enhälliga. Samtliga informanter hade exempelvis uppfattat en regnbågsfamilj och var även relativt samstämmiga när det kommer till personer med upplevt funktionshinder. Störst diskrepans i svaren låg i bedömningen av hur många personer som var i en parrelation. Att läsa samman eller isär tror jag är mycket individuellt och lämnar större utrymme för tolkning än vad exempelvis upplevd ålder gör.

Idag ser många bilder ut på det sätt som de bilder som granskats i arbetet med uppsatsen. Eftersom endast sex kontor är representerade, även om de är de största i Sverige, är resultatet inte allomfattande men det kan ge oss en fingervisning.

Hade jag påbörjat arbetet med uppsatsen idag så hade jag gjort studien ännu snävare. Jag skulle kunna tänka mig att istället ha arbetat med så lite som två frågor, en större grupp informanter och ett mer omfattande underlagsmaterial med större spridning.

Reflektioner

När så mycket tankekraft gått åt till att formge och gestalta en plats kan jag tycka att det är lite synd att inte ägna mer tid åt att, i bild, representera de tänkta brukarna. Att det inte förekommit en enda rullstol, trehjulig vuxencykel eller ledarhund i perspektivbilderna är anmärkningsvärt. Skulle inte perspektivet kunna fungera som ett ypperligt medium för att visa på hur väl den tänkta platsen har tillgänglighetsanpassats?

På samma sätt som de fiskande människorna i landskapsmåleriet lät betraktaren förstå att dammen faktiskt var en fiskdamm, torde man väl kunna utnyttja skulpturer idag? Eftersom jag under arbetets gång har börjat fatta tycke för skulpturerna tycker jag att en historisk tillbakablick, som beskriver hur staffage tidigare använts i bild, vore ett intressant arbete. Som en fortsättning på denna uppsats skulle jag också tycka att det vore spännande att skapa en fritt tillgänglig bildbank med urklippta skulpturer där hela Sveriges demografi är representerad. Utöver en representation som inte diskriminerar någon på grund av kön, etnisk tillhörighet, funktionshinder eller sexuell läggning skulle också personer som exempelvis är överviktiga, glasögonbärare och tunnhåriga ha en självklar plats i bildbanken.

En av mina mest intressanta upptäckter var att jag i jakten på litteratur funnit att vidare läsning inom ämnet var mycket begränsad. Jag kan därför se att uppsatsen kan fylla ett visst tomrum. Det finns en uppsjö av litteratur som handlar om hur man skapar perspektivbilder och hur människor ska placeras i dessa för att skapa uppnådd effekt, vilken den nu må vara.

I mitt arbete talar jag inte om hur man ska eller bör göra, utan bara vad resultatet kan bli av att skapa bilder utan eftertanke. Jag tror att många i sin iver att skapa tilltalande illustrationer glömmer bort mottagaren. Vad ser mottagaren? Hur känner sig mottagaren som är representerad? Hur känner sig mottagaren som

inte är representerad? Precis som Marc Treib gjorde i inledningen till sin bok *Representing Landscape Architecture* (Treib, 2008, s. xix), vill även jag efterlysa en representation som griper tag i kärnan av idén och som är gjord med eftertanke. Detta istället för massproducerade specialeffekter som drar blickarna till sig.

Skalfigurerna ska alltså få oss att kunna leva oss in i en viss miljö. Måste man då inte, för att bjuda in alla, också representera alla? Resultatet pekar på att mångfald inte alltid är i fokus när bilderna produceras, även om det aktuella projektet är tänkt att vara till för just *alla*. Även här finns outnyttjade möjligheter att visa hur väl en tänkt miljö fungerar ur ett socialt perspektiv. Möten över alla gränser är ju ofta målet i landskapsarkitektur.

För att framhäva en föreställd plats som attraktiv är det lätt att vilja befolka platsen med vackra människor som befinner sig mitt i livet och som ser ut att njuta. Samtidigt kan vi också inse att om vi gör vi detta, så förstärker vi redan existerande begränsande normer. Visst kan vi välja att se perspektivbilderna som vi producerar som ett slags reklammaterial som skapats för att sälja in en idé. Detta synsätt anser jag dock vara alltför förenklat.

Så vad är då landskapsarkitektens och blivande landskapsarkitektens roll i det hela? Hur ska vi förhålla oss till vårt uppdrag och vad är vårt etiska ansvar, om vi ens har något? Först och främst kan vi välja att se att vi kan vara en del av problemet. Detta innebär, å andra sidan, att vi kan arbeta på ett sätt där vi kan motarbeta normskapande.

Arbetar man mot en beställare måste beställarens önskemål naturligtvis beaktas i alla avseenden. Huruvida detta också ska inkludera vilken typ av människor som får förekomma i perspektivbilderna tycker jag är landskapsarkitektens ansvar. Jag har fått berättat för mig om beställare som tydligt specificerat vilka som är välkomna in i perspektiven och vilka som inte är det. I ett sådant läge tycker jag att man inte ska nöja sig med att fråga: "Vad vill beställaren ha?" utan att också fråga sig själv: "Vad anser jag i min yrkesroll att beställaren borde vilja ha?".

Med resultatet i åtanke vill jag återigen uppmana till eftertanke hos landskapsarkitekter och blivande sådana. Oavsett hur man väljer att se på perspektivbilderna så vill jag ändå hävda att vi har ett ansvar för det bildmaterial vi producerar. Vi måste därför ta på oss våra normkritiska glasögon och bli mer medvetna om vilka signaler och budskap våra illustrationer sänder ut.

Referenser

Skriftliga källor

- Allt är Möjligt. (2012). [Elektronisk] *D.I.Y.Handledning*. Tillgänglig: <http://www.alltarmojligt.se/index.php/verksamhet/d-i-y-handledning> [2012-08-20]
- Bondestam, F. (2012). [Elektronisk] *Normkritisk jämställdhetsintegrering – enklare än det låter*. Tillgänglig: <http://www.opoponax.se> / Vad är jämställdhet? / Om normkritik [2013-01-05]
- Bondestam, F. (2012). [Elektronisk] *Normkritisk jämställdhetsintegrering – enklare än det låter*. Tillgänglig: <http://www.opoponax.se> / Vad är jämställdhet? / Diskrimineringslagen [2013-01-05]
- Forslund, J. (2011). [Elektronisk] *TITTA – En metod för att skapa konstruerade perspektiv*. Tillgänglig: http://stud.epsilon.slu.se/2987/1/forslund_j_110806.pdf [2012-08-24]
- Harris, D. & Hays, D.L. (2008). *On the Use and Misuse of Historical Landscape Views*. I Treib, M (red.), *Representing Landscape Architecture*. London: Taylor & Francis, ss. 22-41.
- Nationalencyklopedin. (2013) [Elektronisk] Uppslagsord: *Heteronorm*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/heteronorm> [2013-01-23]
- Nationalencyklopedin. (2013) [Elektronisk] Uppslagsord: *Intersektionalitet*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/intersektionalitet> [2013-01-23]
- Nationalencyklopedin. (2012) [Elektronisk] Uppslagsord: *Norm*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/lang/norm/271419> [2012-05-07]
- Nationalencyklopedin. (2012) [Elektronisk] Uppslagsord: *Norm*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/kort/norm/1174889> [2012-05-07]
- Nationalencyklopedin. (2012) [Elektronisk] Uppslagsord: *Representation*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/lang/representation> [2012-05-07]
- Nationalencyklopedin. (2013) [Elektronisk] Uppslagsord: *Queerteori*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/queerteori> [2013-01-23]
- Regeringskansliet. (2009). [Elektronisk] *Diskrimineringslagen*. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/sb/d/11043/a/111986> [2012-08-24]
- Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter. (2012). [Elektronisk] *Homosexuella*. Tillgänglig: <http://www.rfsl.se/?p=923> [2012-08-20]
- Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter. (2012). [Elektronisk] *Köna*. Tillgänglig: <http://www.rfsl.se/?p=410> [2012-08-20]
- Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter. (2012). [Elektronisk] *Sexuell läggning*. Tillgänglig: <http://www.rfsl.se/?p=414> [2012-08-20]
- Statistiska Centralbyrån. (2012). [Elektronisk] *Befolkningsstatistik i sammandrag 1960-2011*. Tillgänglig: http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____26040.aspx [2012-08-20]

Statistiska Centralbyrån. (2012). [Elektronisk] *Levnadsförhållanden*. Tillgänglig: [http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=LE0101 / Hälsa / Funktionsnedsättning efter indikator, hushållstyp och kön. Andelar i procent och skattat antal i tusental](http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=LE0101/Hälsa/Funktionsnedsättning%20efter%20indikator,%20hushållstyp%20och%20kön.Andelar%20i%20procent%20och%20skattat%20antal%20i%20tusental). [2012-08-20]

Svenska Teknik & Designföretagen. (2010). [Elektronisk] *Branschöversikten december 2010*. Tillgänglig: http://www.std.se/MediaBinaryLoader.axd?MediaArchive_FileID=b4206c05-f386-4c71-984d-d9428ddd9bc9&FileName=Bransch%C3%B6versikten_2010_A.pdf [2012-08-24]

Treib, M. (red.) (2008). *Representing Landscape Architecture*. London: Taylor & Francis, ss. xviii-xx.

Bildkällor

Fojab Arkitekter AB, 2012. *Folkets Park*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: http://www.fojab.se/projekt/folkets_park_linkoping_landskap [2012-08-23].

Fojab Arkitekter AB, 2012. *Gågatan i Skurup*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: http://www.fojab.se/projekt/gagatan_i_skurup [2012-08-23].

Fojab Arkitekter AB, 2012. *Kvarter Norrland*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: http://www.fojab.se/projekt/kv_norrland_landskap [2012-08-23].

Liljewall Arkitekter AB. *Mölnlycke centrum*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.liljewall-arkitekter.se/projekt/visa/molnlycke-centrum/> [2012-08-23].

Liljewall Arkitekter AB. *Ljungavikens torg*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.liljewall-arkitekter.se/projekt/visa/ljungavikens-torg/> [2012-08-23].

Nyréns Arkitektkontor AB, 2011. *Bostäder i Majelden*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.nyrens.se/content/bostader-i-majelden> [2012-08-23].

Nyréns Arkitektkontor AB, 2012. *Almvägen äldreboende*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.nyrens.se/projekt/almvagen> [2012-08-23].

Nyréns Arkitektkontor AB, 2012. *Huddinge sjukhus*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.nyrens.se/projekt/huddinge-sjukhus> [2012-08-23].

Nyréns Arkitektkontor AB, 2012. *Veterinärmedicin, Husdjursvetenskap och Universitetsdjursjukhus*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.nyrens.se/projekt/veterinarmedicin-husdjursvetenskap-och-universitetsdjursjukhus-uppsala> [2012-08-23].

Temagruppen Sverige AB, 2010. *Kalkbrottsbyn*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.temaarkitekter.se/Referenser/Bostader/Kalkbrottsbyn-Klagshamn/> [2012-08-23].

Temagruppen Sverige AB, 2008-2009. *Barkåkra*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.temaarkitekter.se/Referenser/Stadsbyggnad/Stadsbyggnadsutredning-Angelholm/> [2012-08-23].

Temagruppen Sverige AB, 2009. *Frodeparken*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.temaarkitekter.se/Referenser/Park/Frodeparken-Uppsala/> [2012-08-23].

Temagruppen Sverige AB, 2010. *Ribersborg*. [Elektronisk bild] Tillgänglig: <http://www.temaarkitekter.se/Referenser/Gata-och-allman-plats/Ribersborg-Malmo/> [2012-08-23].

- Tengbom, 2009. *Oxie nya centrum*. [Elektronisk bild] Tillgänglig:
<http://tengbom.se/home.aspx#/sv-SE/projects/129/> [2012-08-23].
- White Arkitekter AB, 2012. *Roslags Näsby*. [Elektronisk bild] Tillgänglig:
<http://www.white.se/projekt/151-roslags-nasby> [2012-08-23].
- White Arkitekter AB, 2012. *Norra kajen*. [Elektronisk bild] Tillgänglig:
<http://www.white.se/projekt/85-norra-kajen> [2012-08-23].
- White Arkitekter AB, 2012. *H+*. [Elektronisk bild] Tillgänglig:
<http://www.white.se/projekt/74-h> [2012-08-23].
- White Arkitekter AB, 2012. *Naturum Kosterhavet*. [Elektronisk bild] Tillgänglig:
<http://www.white.se/projekt/25-naturum-kosterhavet> [2012-08-23].